

NAUČNI DOKAZI I ULOGA VEŠTAKA U KRIVIČNOM POSTUPKU EVROPSKI STANDARDI KVALITETA

prof. dr Milan Žarković
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

mr Ivana Bjelovuk
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Lazar Nešić
Nacionalni kriminalističko tehnički centar MUP-a Republike Srbije

Apstrakt: Značajno sredstvo u postizanju istine u krivičnom postupku predstavljaju naučni ili forenzički dokazi, koji zajedno sa ulogom veštaka (eksperta) u interpretaciji pomenutih dokaza, označavaju moćno oružje u rukama pravosuđa. Razvojem nauke stvorile su se pretpostavke za učešće različitih stručnjaka – eksperata u krivičnom postupku, a time i potreba za regulisanjem uslova koji se odnose na njihovo učešće u dokaznom postupku, kao i vrednovanje naučnih dokaza koje prezentuju. U cilju pravilnog razumevanja predmetne problematike, u ovom radu predstavićemo domaću pozitivnopravnu regulativu u ovoj oblasti i ukazati na evropske standarde kvaliteta koji se odnose na ulogu veštaka (eksperta) i upotrebu forenzičkih, naučnih dokaza u krivičnom postupku. To podrazumeva aktuelizovanje sledećih problema: određivanje pojma, uloge i kompetentnosti veštaka (eksperta) u sudskom postupku; postupanje sa dokazima, sačinjavanje kvalitetne dokumentacije (nalaz i mišljenje); prezentovanje i ocenu naučnih dokaza u krivičnom postupku.

Ključne reči: naučni dokazi, veštak-ekspert, evropski standardi;

Uvod

S pravom se ističe da je prilikom razmatranja dokaznog značaja i kredibiliteta pojedinih dokaznih sredstava koja se pritom koriste pretežno zastupljen aspekt kriminalističkog i procesnog verifikovanja činjenica, a ne i njihove spone s pravom. Na taj način gubi se iz vida da same činjenice, iako od značaja za istinu nisu dovoljne za primenu odgovarajućih pravnih normi ukoliko nisu dokazane ili potvrđene (Jekić, 2003:234). Upravo stoga, u radu ćemo se osvrnuti na problematiku shvatanja dokaza i dokazivanja uopšte, a potom i na doprinos savremenih naučnih dostignuća utvrđivanju činjenica važnih za krivični postupak (naučnih dokaza), a time i na ulogu koju veštaci imaju u tom postupku.

Pojam i značaj dokaza

Dokazi se u radovima teoretičara krivično procesnog prava definišu kao: skup osnova ili razloga koji govore za istinitost ili izvesnost neke važne činjenice u postupku (Marković, 1921:4); činjenice o istinitosti ili neistinitosti sporne činjenice (Dimitrijević, 1981:184); činjenice na osnovu kojih se utvrđuje postojanje ili nepostojanje spornih pravno relevantnih i drugih činjenica koje se utvrđuju u krivičnom postupku (Milošević, Stevanović 1997:206); činjenice na osnovu kojih se od za to nadležnog organa utvrđuje postojanje ili ne postojanje činjenice čije je utvrđivanje u krivičnom postupku neophodno (Bejatović,

2003:326). Procesna dimenzija dokaza uključuje i razlikovanje predloženih i prihvaćenih, ili od strane suda određenih, izvedenih, proverenih, ocenjenih i obrazloženih dokaza (Jekić, 2003:236). Sa ovim u vezi naglašava se da sud može i prikupljati, obezbeđivati ili proveravati dokaze, da to ponekad mogu da čine i drugi subjekti, ali da samo sud može da izvodi dokaze (Škulić, 2009:155).

U kriminalističkoj teoriji ističe se da dokaz predstavlja utvrđenu, konstatovanu relevantnu vezu među procesima, koji su direktno ili indirektno uticali na nastanak krivičnog dela, tragovima, predmetima i ljudima. Posmatrano sa gnoseološke strane, dokazi predstavljaju sve promene u sredini pripremanja, izvršenja, prikrivanja i uživanja plodova krivičnog dela, koje su u relevantnoj vezi sa delom (Vodinić, 1994:293). Organ krivičnog postupka samo konstatuje, u postupku propisanom zakonom, postojanje te veze i to na osnovu promena koje su odražene na nosiocima kriminalističke informacije - signalima (Simonović, 2004:65).

Iako pojedini procesualisti smatraju da materijalni dokazi, tj. dokazi koji se javljaju u obliku fizičke stvari (Grubač, 2006:237), ne predstavljaju posebnu vrstu dokaza, već da pripadaju određenoj grupi drugih dokaza, kao što su isprave, snimci koji su dobijeni tehničkom registracijom činjenica, predmeti na kojima se viši uviđaj ili veštačenje (Bayer, 1972:30-31), upravo oni se najčešće ističu kao najdragoceniji. Kako se za obezbeđenje brojnih materijalnih dokaza koriste metode fundamentalnih i primenjenih nauka, to se često za označavanje ove vrste dokaza upotrebljava termin naučni dokaz. Korišćenje ovih dokaza u krivičnom postupku dobija svoj puni izraz u uslovima usavršavanja brojnih naučnih metoda i njihove upotrebe u otkrivanju i konzerviranju tragova i predmeta koji su u vezi sa krivičnim delom (Ilić, 1973:205). Sa ovim u vezi, s pravom se ističe da, načela krivičnog procesnog prava i sve izrazitija savremena orijentacija na materijalne (realne) dokaze podražavaju i kriminalistički zahtev za širokom i stručnom primenom uviđaja koji se ne shvata kao golo registrovanje činjenica (Marković, 1972:320), već kao osmišljen sistem radnji kojima se u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku, opažaju, stručno obrađuju i u uviđajnoj dokumentaciji registruju predmeti, tragovi i druge okolnosti značajne za razjašnjenje krivičnog događaja (Škulić, Lipovac, Žarković, Banović, 1996:332). Samo ovako koncipiran i proveden uviđaj može rezultirati kvalitetnim pronalazanjem, fiksiranjem i izuzimanjem materijala za kasnija veštačenja.

Gledano kroz prizmu primene naučnih i tehničkih dostignuća u pronalazanju, fiksiranju, izuzimanju, analizi i tumačenju materijalnih dokaza, s pravom, se ističe da su oni postali jedno od najjačih oružja suprotstavljanja kriminalitetu. Pritom, iako ovi, kako se ističe naučni dokazi, nisu nepogrešivi, oni veoma mogu doprineti krivičnoj istrazi na sledeći način: obezbeđuju vođenje i rukovođenje krivičnom istragom u pravom pravcu; obezbeđuju informacije kojima se eliminiše osumnjičeni; dokazuju *corpus delicti*, ili dokazuju da je krivično delo učinjeno; obezbeđuju nezavisan, potkrepljujući dokaz neophodan da potvrdi priznanje ili da potkrepi i podrži neki drugi dokaz prezentovan od strane optužbe ili odbrane; uspostavljaju vezu između lica mesta (mesta događaja, mesta krivičnog dela) i osumnjičenog ili između osumnjičenog i žrtve; dokazuju jedan od osnovnih elemenata krivičnog dela koje se istražuje; potvrđuju ili pobijaju alibi; uspostavljaju nevinost za lica koja nisu umešana u krivično delo; ohrabruju ili navode na priznanje krivičnog dela; obezbeđuju razumnu sumnju (za zaustavljanje) i verovatan razlog (*probably cause*) radi lišenja slobode ili pribavljanja naredbe za pretresanje, ili dovoljan dokaz izvan razumne sumnje (*sufficient proof beyond a reasonable doubt*), koji je neophodan za krivičnu osudu; izgrađuju tako čvrste dokaze protiv okrivljenog da ubrzavaju krivični postupak (Gardner, Anderson, 2004:343,344).

I pogled unazad ukazuje na prisutnost shvatanja da je kredibilitet dokaza uslovljen brojnim okolnostima njihovog obezbeđenja i izvođenja, a naročito stručnim kvalifikacijama subjekata koji postupaju sa njima. Tako se npr. i u inkvizitorskom krivičnom postupku uviđaj smatrao za jedino dokazno sredstvo kad su bila u pitanju *delicta facti permanentis*, odnosno krivična dela koja ostavljaju tragove (Marković, 1921:117). U nemačkom inkvizitorskom krivičnom postupku, uviđaj (Augenschein) koji je vršio sud imao je veliku dokaznu snagu, a njegovu verodostojnost potkrepljivalo je prisustvo veštaka, kao stručnog lica (Bayer, 1943:151). Zakonik o sudskom krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine (Čubinski,

1933:392), predviđao je da su uviđaju morala prisustvovati dva svedoka i zapisničar, ali i da su u njemu, po pozivu sudije, mogla učestvovati i lica koja su raspolagala određenim specijalnim znanjima u nekoj nauci ili veštini (ovo su bili veštaci koji su o tome davali svoje mišljenje).

Veštačenje i veštaci u krivičnom postupku

Obzirom da kriminalitet, kao kompleksna društvena pojava, zahteva interdisciplinarni pristup, vremenom se, uz pravni, afirmišu i kriminalistički, kriminološki, penološki, sudsko medicinski i drugi aspekti njegovog izučavanja, sprečavanja i suzbijanja (Aleksić, Milovanović, 1995:142.). Istovremeno, razvoj i specijalizacija, odnosno subspecijalizacija nauke i tehnike u savremenim uslovima, primorava krivični sud da se sve češće služi veštačenjem za otkrivanje i utvrđivanje određenih činjenica (Milošević, 1996:15). Ovim se ide u susret i pojedinačnim interesima građana, involviranih na neki način u postupak utvrđivanja istine u konkretnoj krivičnoj stvari, da o njihovim pravima i obavezama kompetentno odlučuju nadležni organ, na čije zakonito, stručno, profesionalno, nepristrasno i odgovorno postupanje se mogu osloniti (Žarković, Kesić, 2004:74).

Kada za utvrđivanje ili ocenu neke važne činjenice, kako u prekrivičnom, tako i u krivičnom postupku, treba pribaviti nalaz i mišljenje od lica koje raspolaze potrebnim stručnim znanjem (čl. 113 Zakonika o krivičnom postupku, Sl. list SRJ", br. 70/01 i 68/02 i Sl. glasnik RS", br. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 - dr. zakon, 49/07, 20/09 - dr. zakon i 72/09. – u daljem tekstu ZKP), nalaže se i vrši veštačenje. Iako, kao radnja dokazivanja, podrazumeva poštovanje određenih procesnopravnih pravila, veštačenje je vezano za metode drugih nauka, najčešće tehničkih i prirodnih, pa i za pojedine kriminalističko-tehničke metode. Treba imati na umu da se stručnjaci različitih struka koji se u krivičnim stvarima angažuju kao veštaci, u svom svakodnevnom radu služe raznim sofisticiranim instrumentima, naučnim eksperimentima, fotografskom, audio i video tehnikom, 3D grafikama, metodom konačnih elemenata i kompjuterskim animacijama. I Zakon o uslovima za obavljanje poslova veštačenja - u daljem tekstu Zakon o veštačenju (Službeni list SRS br. 16 od 29.4.1987.) polazi od toga da poslovi veštačenja predstavljaju aktivnosti čijim se obavljanjem, uz korišćenje naučnih, tehničkih i drugih dostignuća, pružaju sudu ili drugom organu koji vodi postupak potrebna stručna znanja koja se koriste prilikom utvrđivanja, ocene ili razjašnjavanja pravno relevantnih činjenica (čl. 2.).

Da bi jedno fizičko lice moglo biti imenovano za veštaka potrebno je da poseduje procesnu sposobnost (da je punoletno i duševno zdravo), moralnu podobnost i stručnost (Milošević, Kesić, 2009:160). Drugim rečima, stručnost veštaka je najbitnije obeležje za njegovo angažovanje u konkretnom predmetu, ali svaki stručnjak ne može se bezuslovno odrediti za veštaka (Jokić, 2009:184). Insistira se da veštaci, uz stručnost i iskustvo, imaju i neke lične kvalitete, kao što su: nepristrasnost, kritičnost u radu, odgovornost i sposobnost jasnog i razložnog iznošenja nalaza i mišljenja. Izdvajaju se i objektivnost (procesna nezainteresovanost za konačno rešenje krivične stvari); nezavisnost koja može da bude: funkcionalna, finansijska i staleška. Izabrani veštak mora da zadovoljava i kriterijume etičkog kodeksa veštaka (Simonović, 2004:334).

Zakonom veštačenju, predviđeno je da kao stalni veštak, veštačenje može vršiti lice koje, pored opštih uslova za zasnivane radnog odnosa u državnim organima ispunjava i sledeće uslove: da ima potrebno stručno znanje i sposobnosti za davanje nalaza i mišljenja u određenim vrstama veštačenja; da je po svojim ljudskim i radnim kvalitetima podobno za rad u svojstvu stalnog veštaka, te da se, s obzirom na prirodu njegovog redovnog posla i druge okolnosti može očekivati da će veštačenje obavljati objektivno, uredno i na vreme; da nije osuđivano za krivično delo koje ga čini nepodobnim za rad u svojstvu veštaka (čl. 19. st. 1). Uslov u pogledu stručnog znanja i sposobnosti ispunjava lice koje ima potrebno radno iskustvo za

samostalan rad i odgovarajući četvrti stepena stručnosti, a uz to i položen odgovarajući stručni ispit, odnosno doktorat nauka ili sedmi dva stepen stručne spreme, tj magisterijum nauka ili specijalizaciju u oblasti u kojoj će obavljati poslove veštačenja. Verifikacija stručnosti veštaka koji nema stručni ispit, doktorat ili magisterijum nauka, odnosno adekvatnu specijalizaciju utvrđuje se polaganjem ispita pred odgovarajućom stručnom komisijom (čl. 19. st. 3.).

Saglasno zakonom predviđenim okvirima kreiranim pre više od dve decenije, rešenje o upisu u registar stalnih veštaka je u nadležnosti ministarstva pravde, a vrši se na predlog sudova, drugih državnih organa, organizacija i zajednica, udruženja građana, kao i na zahtev samog zainteresovanog lica (čl.20 Zakona o veštačenju). U prijavi za upis u registar neophodno je precizirati oblast veštačenja, užu specijalnost, da li su poslovi veštačenja osnovno ili sporedno zanimanje lica koje se prijavljuje. Uz prijavu treba priložiti i dokaze o radnom iskustvu i vremenu provedenom na radu s opisom poslova koji lice koje se prijavljuje obavlja - uslov je minimum 5 godina rada na poslovima za oblast u kojoj lice želi da veštači. Uz ovo potrebno je dostaviti i mišljenje direktora organa, odnosno radne organizacije o stručnosti na poslovima koje je lice obavljalo, uverenja o državljanstvu i o tome da se protiv njega ne vodi krivični postupak.

Članom 16. Statuta udruženja sudskih veštaka „Vojvodina“ Novi Sad predviđeno je da njegov član može biti punoletni državljanin koji živi i radi na teritoriji Srbije i koji se bavi poslovima veštačenja, odnosno koji profesionalno radi na unapređivanju i razvoju delatnosti sudskog i vansudskog veštačenja. Licem koje se bavi poslovima veštačenja smatra se lice koje: poseduje odgovarajuću stručnu spremu, stručna znanja ili sposobnosti u određenoj oblasti u kojoj se vrši veštačenje i ima najmanje 5 godina iskustva u toj oblasti; je upisano u registar stalnih sudskih veštaka kod nadležnog organa ili je najmanje 5 puta bilo angažovano za sudskog veštaka ili ima odgovarajuću preporuku pravosudnih organa ili naučnih i stručnih ustanova za obavljanje poslova veštačenja u određenoj oblasti.

Lice upisano u registar stalnih veštaka brisaće se iz ovog ako: se utvrdi da nije ispunjavalo uslove iz člana 19. Zakona o veštačenju, nije više u mogućnosti da vrši veštačenja; se u toku obavljanja poslova veštačenja pokaže nestručnim ili nesposobnim; se neuredno odaziva pozivima organa koji vodi postupak; neopravdano odugovlači sa davanjem nalaza i mišljenja; bude osuđeno za krivično delo koje ga čini nedostojnim ili nepodobnim za obavljanje veštačenja (čl. 24. st. 4).

Važećim zakonom o uređenju sudova (Službeni glasnik RS, 116/2008), u poslove ministarstva pravde, pored drugih taksativno navedenih, uvršteno je i postavljanje i razrešenje sudskih veštaka i tumača (čl. 70. st. 4). Rešenje donosi ministar, a obradu zahteva za upis u Registar stalnih sudskih veštaka, pripremu rešenje o upisu, kao i pripremu rešenje o brisanju vrši sektor za pravosuđe – odeljenje za kadrovske poslove pravosudnih organa.

Iako ne pravi raziku po pitanju dokazne snage nalaza i mišljenja veštaka, zakonodavac na izvestan način vrši rangiranje složenosti veštačenja, a potom i daje preporuke za izbor veštaka na način kojim želi da obezbedi dodatnu garanciju višeg nivoa osposobljenosti i kompetentnosti veštaka, a time i kvaliteta izvršenog veštačenja. Određujući veštačenje pismenom naredbom, organ koji vodi postupak navodi u pogledu kojih činjenica treba obaviti veštačenje i kome se ono poverava (čl. 114, st. 1 ZKP). Po pravilu, biće određen jedan veštak, a ako je veštačenje složeno, dva ili više veštaka. Ukoliko za određenu vrstu veštačenja postoji stručna ustanova, ili se veštačenje može obaviti u okviru državnog organa, takva veštačenja, a naročito složenija, poveravaće se, po pravilu takvoj ustanovi, odnosno organu (ustanova, odnosno organ određuje jednog ili više stručnjaka koji će izvršiti veštačenje – čl. 114, st. 2 ZKP). Ako za određene oblasti veštačenja postoje kod suda stalno određeni veštaci, drugi veštaci se mogu odrediti samo ako postoji opasnost od odlaganja, ili ako su stalni veštaci sprečeni, ili ako to zahtevaju druge okolnosti (čl. 114, st. 4 ZKP).

Uprkos tome što podrazumeva kompetentnost i lične osobine veštaka kao pretpostavke izbora i upisa u registar sudskih veštaka, zakonodavac kao prepreke za učešće veštaka u konkretnoj krivičnoj prihvata i lične odnose i okolnosti koje mogu dovesti u sumnju objektivnost veštaka u konkretnoj stvari (čl. 116, st. 1, 2 i 3

ZKP). Ako se veštačenje poverava stručnoj ustanovi ili državnom organu, organ koji vodi postupak upozoriće da u davanju nalaza i mišljenja ne može učestvovati lice iz člana 116. ZKP, kao ni lice za koje postoje razlozi za izuzeće od veštačenja, kao i na posledice davanja lažnog nalaza i mišljenja (čl. 120, st. 1 ZKP).

Lice koje se poziva kao veštak dužno je da se odazove pozivu i da u roku određenom u naredbi da svoj nalaz i mišljenje (rok se može se produžiti na zahtev veštaka iz opravdanih razloga – čl. 115, st. 1 ZKP). Dakle, veštak ima obavezu da, primenjujući svoje stručno znanje, lege artis i pažljivo, izvrši veštačenje i da blagovremeno i u potpunosti podnese izveštaj (Popović, Stojanović, Janković, Popović, Banić, 2006:240). Članom 117, st. 1, 2, i 3 ZKP predviđeno je da će se veštak, pre početka veštačenja, pozvati da predmet veštačenja brižljivo razmotri, da tačno navede sve što zapazi i nađe, i da svoje mišljenje iznese nepristrasno i u skladu sa pravilima nauke ili veštine, a posebno će se upozoriti da davanje lažnog iskaza predstavlja krivično delo. Od veštaka koji nije dao svečanu izjavu nakon upisa u registar stalnih veštaka pred predsednikom okružnog (višeg) suda na čijem području ima prebivalište, a čiji tekst glasi: "Svečano izjavljujem da ću veštačenje vršiti savesno i po svom najboljem znanju i da ću tačno i potpuno iznositi svoj nalaz i mišljenje" (čl. 23. Zakona o veštačenju), zahtevaće se da pre veštačenja položi zakletvu (čl. 117. st. 2. ZKP). Stalno postavljani zakleti veštak biće pre veštačenja samo opomenut na već položenu zakletvu. Tekst zakletve je nešto drugačiji od teksta svečane izjave i glasi: "Zaklinjem se da ću veštačiti savesno i nepristrasno, po svom najboljem znanju i da ću tačno i potpuno izneti svoj nalaz i mišljenje" (čl. 117. st. 4. ZKP).

Na značaj aktivne uloge veštaka u procesu obezbeđenja dokazne građe ukazuje i činjenica da zakonodavac predviđa mogućnost da veštak predloži izvođenje dokaza ili pribavljanje predmeta i podataka koji su od važnosti za davanje nalaza i mišljenja (čl. 117, st. 5 i 6 ZKP). Nakon obavljenog veštačenja, veštak će organu koji je naredio veštačenje, nakon preciziranja i opisivanja predmeta veštačenja, primenjenih metoda, korišćenih instrumenata i dobijenih rezultata, dati i odgovore na pitanja sadržana u naredbi. Rezultati veštačenja moraju biti istiniti, realni, tačni, jasni i određeni, jer se veštačenje i preduzima radi naučnog ispitivanja stvarnih dokaza (Bjelovuk, 2005:50).

Rezultati sadržani u nalazu praćeni su zaključkom, to jest mišljenjem veštaka. Veštaku se može odobriti da naknadno podnese pisani nalaz i mišljenje, u roku koji mu odredi organ pred kojim se vodi postupak (čl. 119 ZKP). Veštak je dužan da svoj nalaz i mišljenje iznese jasno, konkretno, određeno i u svemu istinito. Mišljenje veštaka se može dati u kategoričkom ili verovatnom obliku, odnosno veštak se može izjasniti tako da je apsolutno siguran u svoj nalaz, što je poželjno, ili može samo izneti pretpostavku upotrebljavajući reč "najverovatnije" i sl. (Bjelovuk, 2005:51). Poželjno je da, uvek kada je to moguće, a u cilju potkrepljenja činjenica i zaključaka, veštak svoje konstatacije potkrepi i drugim očiglednijim sredstvima (fotografijama, filmskim snimcima, skicama, kompjuterskim animacijama, izrađenim modelima i maketama i sl.). O iskazu veštaka se sačinjava zapisnik, u koga se, pored nalaza i mišljenja, unose i podaci o zanimanju, stručnoj spremi i specijalnosti veštaka (član 121 st. 1. ZKP).

Iako nalaz i mišljenje veštaka imaju nesumnjivu vrednost za rasvetljenje i rešenje krivične stvari, jer unose specijalna, vanpravna znanja u razjašnjenje spornih činjenica, sud, koji je slobodan u oceni ponuđenih dokaza, mora proveriti kvalitet provedenog veštačenja i analizirati nalaz i mišljenje koje je veštak dao. Pored ostalog, sudija mora proveriti da li su prilikom vršenja veštačenja ispoštovane norme ZKP koje regulišu ovu oblast, da li su ispoštovana relevantna kriminalističko-taktička i kriminalističko-tehnička pravila pronalazjenja, fiksiranja, čuvanja i transportovanja materijala koji je veštačen, da li su metode primenjene u postupku veštačenja naučno i stručno validne, kao i to da li su nalaz i mišljenje veštaka usklađeni sa ostalim dokazima. Kada nije siguran u tačnost iskaza veštaka sud ga ne može zameniti vlastitim suprotnim mišljenjem ili nalazom, već mora odrediti novo, ponovno ili dopunsko veštačenje, pa ako ni sa novim iskazom nije zadovoljan, može samo uzeti da nije dokazana činjenica koju je veštačenjem trebalo utvrditi.

Uz ocenu konkretnog nalaza i mišljenja koju u krajnjoj instanci vrši sud, rukovodilac organa koji vodi postupak prati pojave koje su vezane za rad veštaka. Službeno lice organa koji vodi postupak u kome je

određeno veštačenje obavestava rukovodioca tog organa ukoliko se veštak neuredno odaziva pozivima, bez opravdanih razloga se ne pridržava rokova određenih za veštačenje ili se pokaže nestručnim ili nesposobnim za davanje nalaza i mišljenja (čl. 38 Zakona o veštačenju). Ako je za vršenje veštačenja određeno lice iz registra stalnih veštaka, o primedbama vezanim za njegov rad i ponašanje, rukovodilac organa koji vodi postupak obavestiće ministarstvo pravde koje ove okolnosti, saglasno poslovniku o radu, unosi u registar stalnih sudskih veštaka i ceni u smislu člana 24. st. 4. Zakona o veštačenju.

Kriminalističko forenzički centri kao organizacioni oblici institucija za veštačenje i sistem kvaliteta

Kvalitetu i prihvatljivosti rezultata veštačenja u krivičnim stvarima, a time i efikasnosti i pouzdanosti postupka utvrđivanja istine u postupku značajno doprinosi i razvoj kriminalistike. U stručnoj literaturi se neretko nailazi na stanovište da kriminalistika predstavlja samo segment znatno šire oblasti – forenzike (*Forensic Science*), pri čemu forenzička nauka podrazumeva primenu prirodnih nauka (fizika, hemija, biologija itd.) u pravnom kontekstu (Kolarević, 2008:124). Istovremeno, termin naučnik-forenzičar se vezuje za naučnika angažovanog u laboratoriji koja radi za potrebe pravosuđa. Pošto ove laboratorije uglavnom rade na analizi tragova krivičnih događaja/dela, iste se najčešće označavaju kao kriminalističke. Ne postoji univerzalni funkcionalni model forenzičke laboratorije/centra (neke funkcionišu kao sastavni deo Ministarstva unutrašnjih poslova – policije, druge su deo Ministarstva pravde – tužilaštva, treće su nezavisne).

U sklopu forenzičkog centra moguće je prisustvo i funkcionisanje više laboratorija (npr. za fizičko-hemijska ispitivanja, laboratorija za biološka ispitivanja, balistička laboratorija, fotografska laboratorija, laboratorija za ispitivanje dokumenata, toksikološka laboratorija, daktiloskopska laboratorija, laboratorija za poligrafska testiranja, laboratorija za analizu ljudskog glasa, odsek za obradu mesta događaja, laboratorija za patološka ispitivanja, laboratorija za antropološka ispitivanja, laboratorija za entomološka ispitivanja, laboratorija za psihijatrijska ispitivanja, laboratorija za identifikaciju na osnovu zuba, laboratorija za ispitivanje lomova, požara i eksplozija, analizu saobraćajnih nezgoda i laboratorija za kompjutersku i digitalnu analizu).

Evropska mreža forenzičkih instituta - *The European Network of Forensic Science (ENFSI)* osnovana je 1992. godine u cilju razvijanja saradnje, razmene iskustava i informacija na polju forenzike na stručnim i naučnim skupovima, kroz aktivnosti u okviru radnih grupa, specijalizovanih radionica isl. Osnovna svrha postojanja *ENFSI* je i osiguranje kvaliteta rada forenzičkih laboratorija u Evropi (trenutno okuplja 56 laboratorija iz 32 evropske države).

U pogledu primene sistema kvaliteta ENFSI ima određene zahteve prema svojim članicama, a sva odgovornost u pogledu definisanja i primene sistema upravljanja kvalitetom poverena je Komitetu za kvalitet i kompetenciju (*The Quality and Competence Committee*), koji daje preporuke za izradu priručnika koji se odnose na kompetenciju i proceduru postupanja forenzičara na terenu i u laboratorijama, validnost i primenu adekvatnih metoda koje se koriste u laboratorijama, razvoj svesti o neophodnosti postojanja kvaliteta postupanja na međunarodnom nivou uz poštovanje međunarodnih standarda u pogledu akreditacije forenzičkih laboratorija, primena najsavremenijih računarskih tehnologija, razvoj najboljih tehnika uzorkovanja na terenu, izradu praktičnih priručnika u vezi sa memom pouzdanošću, razvoj strategije komuniciranja i razmene iskustava među laboratorijama na evropskom i svetskom nivou. Forenzičke laboratorije se, poput drugih laboratorija koje ne rade isključivo u svrhe pravosuđa, moraju akreditovati shodno standardu ISO/IEC 17025 (Milošević, Bjelovuk, Kesić, 2009:11).

Situacija u evropskim forenzičkim laboratorijama se razlikuje od zemlje do zemlje (ne poseduju sve zemlje instrumente visoke tehnologije npr. SEM - skenirajući elektronski mikroskop, uređaje za merenje brzine projektila, ne vodi se podjednako računa o kalibraciji instrumenata, to jest uspostavljaju, pod određenim okolnostima, odnosa između vrednosti kvantiteta pokazanih memnim sistemom, ili vrednosti

prikazanih materijalnim merama/referentnim materijalom i njima odgovarajućih vrednosti određenih standardima, raspoloživosti potrošnih resursa, referentnih uzoraka itd.).

Akreditacija laboratorija podrazumeva i postojanje unificirane opreme za pojedina ispitivanja kao što su određene vrste mikroskopa, vage, uređaji za hromatografska i dr. hemijska ispitivanja, opreme za DNK i dr. biološka ispitivanja, kompetenciju osoblja (odgovarajući nivoi obrazovanja i specijalističke obuke, postojanje definisanih standardnih operativnih procedura i metoda ispitivanja, redovnog održavanja opreme idr). Ključni element akreditacije laboratorije je osoblje, to jest personalna kompetencija svakog zaposlenog u forenzičkoj laboratoriji i koncept unificiranih standarda postupanja forenzičkih praktičara. Uspešno obavljanje postavljenih zadataka moguće je samo ako su zaposleni motivisani za optimalno korišćenje individualnih osobina u okvirima kolektiva.

Kao korisnici forenzičke nauke, sudije i tužioci i drugi subjekti uključeni u forenzički lanac, imaju pravo da zahtevaju stručnost i odgovornost od forenzičara. Nameće se niz pitanja kako definisati kompetentnost i kako proveriti da li je odgovarajuća kompetentnost postignuta? Da li se kompetencija postiže nošenjem adekvatne uniforme, pripadnošću određenim grupacijama ili pak kvalifikacijama i radnim iskustvom? Zbog toga, javlja se potreba za definisanjem standarda koji moraju biti ispunjeni od strane forenzičara, a koji se tiču dokazivanja kompetentnosti i profesionalizma na radnom mestu, a ne samo u učionici za vreme sticanja diplome i sertifikata specijalističke obuke. Potreban, ali ne i dovoljan uslov je posedovanje odgovarajuće diplome. Kompetencija podrazumeva stečena odgovarajuća profesionalna znanja i veština i formirane stavove i modele ponašanja po određenim pitanjima. Veoma je važno i poznavanje načina primene odgovarajućih stečenih naučnih znanja za rešavanje forenzičkih problema u praksi. Od bitne važnosti je način predstavljanja rezultata rada i forma pisanja izveštaja. Ekspert mora delovati uverljivo u prezentovanju svojih rezultata rada i davanju odgovora na postavljena pitanja (Milošević, Bjelovuk, Kesić, 2009:11).

Kompletan ekspert je osoba koja poseduje multidisciplinarna znanja. Potrebno je da on istovremeno bude i naučnik i jezički stručnjak i nastavnik i narator i diplomata i poslovan čovek koji nadasve poseduje visok nivo moralnih kvaliteta da bi kvalitetno obavljao posao veštaka. On mora biti spreman da prihvati izazov misterioznog događaja sa nepoznatim uzrokom i istovremeno biti u mogućnosti da: brzo upija nepoznate informacije; postavlja prava pitanja; zahteva odgovarajuća dokumenta; razgovara sa adekvatnim ljudima; razdvaja važno od nevažnog; sakuplja delove u celinu kako bi odgovorio na nepoznanicu u vezi sa uzrokom događaja čak i onda kada delovi slagalice nedostaju ili su zbunjujući i kontradiktorni (Wecht, Rago, 2006).

Kao naučnik, veštak mora biti objektivn. Izradi svog veštačenja mora pristupiti primenom naučnog metoda koji se primenjuje u svim naučnim oblastima. Kao jezički stručnjak on mora premostiti sve terminološke razlike koje postoje između sveta inženjera, medicinara, biologa i drugih oblasti sa jedne strane i prava sa druge strane. Dobar veštak će izbegavati previše stručne termine iz svoje oblasti kako bi ono što prezentuje bilo svima razumljivo. Kao narator ili nastavnik veštak mora znati da pojednostavi i objasni izložene koncepte i mišljenje prezentuje na svima prihvatljiv način. Dobar veštak mora slediti disciplinovan i objektivn pristup veštačenju tako da rezultati njegovih analiza moraju biti prihvaćeni kao stručno pouzdani.

Drugim rečima kazano, korektno formulisano, a time o odbranljivo, stručno mišljenje o uzročno posledičnim vezama nekog događaja, podrazumeva prisustvo atributa logike, transparentnosti, robusnosti i ravnoteže. Princip logike je ispoštovan ukoliko veštak svoju tvrdnju bazira na sistemu verovatnosti dokaza i drugih relevantnih informacija. Transparentnosti je prisutna ukoliko je veštak u mogućnosti da dokaže kako je došao do određenih zaključaka, koju je relevantnu i dostupnu literaturu koristio i sl. Robusnost podrazumeva da veštak treba da da mišljenje koje je podložno ispitivanju od strane drugih eksperata iz oblasti i unakrsnom ispitivanju, i kao takvo, veoma jasno i održivo. Princip ravnoteže podrazumeva da veštak mora biti u mogućnosti da se odredi povodom bar dve verzije (bazirane na tvrdnjama tužioca i odbrane), a ako to

nije u mogućnosti, da argumentovano iznese jednu nepristrasnu tvrdnju (Standards for the formulation of evaluative forensic science expert opinion, *Science and Justice* 49, 2009:161–164).

Standardizacija postupka obezbeđenja materijala za veštačenje i procesa veštačenja

Standardizacija postupka obezbeđenja materijala za veštačenje podrazumeva optimalizaciju postupanja sa materijalnim tragovima prilikom obezbeđenja lica mesta, vršenja uviđaja, izuzimanja materijalnih tragova sa lica mesta radi dalje laboratorijske obrade (veštačenja), pakovanja, transporta i čuvanja, kao i pribavljanja materijala za komparativno veštačenje. Bez obzira da li se neka greška potkrala u prikupljanju uzoraka na mestu događaja ili u neadekvatnim postupanjima u laboratoriji, pravosuđu neće biti dostavljeni validni materijalni dokazi. S obzirom na napred navedeno, moraju biti definisani: kvalifikacija forenzičara za uviđaje, neophodna oprema sa odgovarajućom dokumentacijom o ispravnosti, procedure postupanja na mestu događaja u vezi sa fiksiranjem zatečenog stanja na licu mesta i fiksiranjem pronađenih tragova, procedura pisanja odgovarajućih zapisnika/izveštaja/beleški sa mesta događaja, procedurama u vezi sa pakovanjem i čuvanjem tragova na putu do forenzičke laboratorije, kao i laboratorijske opreme sa odgovarajućom dokumentacijom o ispravnosti i neophodnom kvalifikacijom osoblja, procedurama u vezi sa ponašanjem osoblja kada je u pitanju rukovanje sa dostavljenim uzorcima i opremom, primena odgovarajućih metoda istraživanja i tumačenja i, naravno, forma predstavljanja rezultata.

Standardizacija postupka veštačenja podrazumeva standarde za očuvanje materijala koji se veštači, laboratorijskih uslova mesta gde se obavlja veštačenje, standardizaciju metoda koje se koriste za određenu vrstu veštačenja, standardizaciju forme predstavljanja dobijenih rezultata procesa veštačenja (dokumentacija o izvršenom veštačenju treba da sadrži pisani deo koji čine uvod, nalaz i mišljenje, a uz to i odgovarajuće priloge u vidu fotografija, crteža, proračuna, dijagrama, šema i sl.), standardizaciju načina predstavljanja rezultata veštačenja pred sudom. (Bjelovuk, 2005:51).

Kada se govorio postupku sa materijalnim tragovima izuzetim sa mesta događaja u laboratoriji za veštačenje, posebno se izdvajaju sledeći standardi: pre i nakon raspakivanja omota paketa u kome su uzorci dostavljeni dostavljeni materijal se fotografise (obavezno se mora voditi računa o tome da se raspakivanje vrši na čistom laboratorijskom stolu kako se tragovi ne bi kontaminirali); nakon završene obrade traga preostali deo se vraća u originalnu ambalažu (gotovo da se nikada ne potroši kompletan materijal koji je dostavljen na veštačenje); strogo voditi računa da se ne obrađuju tragovi koji su dostavljeni na veštačenje, a odnose se na različite sudske predmete kako ne bi usled nesmotrenosti došlo do neke greške i kao se nebi pomešali nalazi i mišljenja iz različitih predmeta.

Zaključak

Nema spora oko toga da je uloga sudskog veštaka kao deklarisanog stručnjaka iz određene oblasti veoma ozbiljna i odgovorna. Nažalost, sudska praksa u Republici Srbiji neretko beleži slučajeve u kojima su sudije, ali i ostali učesnici postupka bivali zburjeni različitim, pa čak, i to u istim predmetima i po istim pitanjima, dijametralno suprotnim nalazima i mišljenjima angažovanih veštaka. Čak je bilo i slučajeva da se jedan isti veštak o istoj stvari izjašnjava drugačije prilikom usmenog obrazlaganja dostavljenog pisanog nalaza. U sklopu mera unapređenja postojeće prakse, pre svega, trebalo bi izmeniti aktuelni Zakon o veštačenju u pravcu primene standarda koji se koriste u razvijenim zemljama. Takodje, prilikom izbora sudskog veštaka sud bi trebalo da vodi računa o: stručnoj kvalifikaciji veštaka (posedovanje odgovarajuće diplome akreditovane ustanove za obrazovanje); psihološkim, karakternim i moralnim osobinama veštaka

(veštak bi trebao biti proveren da li je podoban za vršenje tako odgovornog posla); nivou posedovanja znanja i veština u određenoj oblasti (verifikacija od strane stručnih udruženja, broja i kvaliteta objavljenih publikacija); radnom iskustvu veštaka; posedovanju sertifikata koji je stekao kroz obuku za veštačenje iz određene oblasti; oceni rada veštaka kroz godišnje anketne upitnike (koje bi popunjavale kolege veštaci, sudije, tužioci, advokati, i drugi korisnici usluga veštaka, sa definisanim pitanjima koja bi bila ista za sve veštake). Takođe, veštak bi, u okviru mogućnosti udruženja trebao da obnavlja svoja znanja kroz razna savetovanja i seminare. Istovremeno, pažnju treba posvetiti akreditaciji laboratorije čiju opremu veštak koristi za eksperimente, analize i metode u postupku formiranja nalaza i mišljenja, menadžmentu sistema kvaliteta u oblasti veštačenja; umeću prezentacije rezultata veštačenja; definisanju, poštovanju i proveru procedure rukovanja sa dokazima (*Chain of Custody*) tokom svih faza postupanja u i svakoj konkretnoj krivičnoj stvari.

Literatura

1. Aleksić, Ž, Milovanović, Z (1995). Leksikon kriminalistike. Beograd.
2. Bayer, V. (1972). *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga II*. Zagreb.
3. Bayer, V. (1943). *Kazneno postupno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj*. Zagreb.
4. Белькин, П.С., Зуйков, Г.Г. (1970). *Kriminalistika, tom 2*. Moskva.
5. Bjelovuk, I. (2005). *Forenzička karakterizacija tragova dejstva brizantnih eksploziva na podlogu i okolinu*, magistarski rad odbranjen na Mašinskom fakultetu univerziteta u Beogradu
6. Busarčević, M. i drugi, (2001). *Osnovi kriminalističkih veštačenja*. Beograd.
7. Čubinski, M. (1933). *Naučni i praktični komentar Zakonika o sudskom krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije*. Beograd.
8. Jokić, D. (2009). Određivanje vještačenja u krivičnom postupku u Republici Srpskoj. *Bezbednost policija građani*. 2. Banja Luka.
9. Kolarević, D. (2008). Forenzička nauka i kriminalistika. *Nauka, Bezbednost, Policija*, Beograd.
10. Dimitrijević, D. V. (1981). *Krivično procesno pravo*. Beograd.
11. Gardner, T.J., Anderson, T.M. (2004). *Criminal Law*. Belmont, USA: Thomson Higher Education.
12. Grubač, M. (2006). *Krivično procesno pravo*. Beograd.
13. Houck, M. M., and Siegel, J. (2006). *Fundamentals of forensic science*. Amsterdam,
14. Ilić, M. (1973). *Predavanja iz krivičnog procesnog prava*. Sarajevo.
15. Jekić, Z. (2003). *Krivično procesno pravo*. Beograd.
16. Marković, B. (1921). *O dokazima u krivičnom postupku*. Beograd.
17. Marković, T. (1972). *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika)*. Zagreb.
18. Milošević, M. (1996). *Stručna lica u krivičnom postupku*. Beograd.
19. Milošević, M., Stevanović, Č. (1997). *Krivično procesno pravo*. Beograd.
20. Milošević, M., Kesić, T. (2009). *Policija u krivičnom postupku*. Beograd.
21. Milošević M., Bjelovuk I., Kesić T. (2009) *Quality Management System In Forensic Laboratories. NBP-JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW*. p.11
22. Popović, V., Stojanović, J., Janković, V., Popović, I., M. (2006). Sudsko veštačenje najveći stručni i etički izazov – šta veštak treba da zna iz oblasti veštačenja. *International Journal "Total Quality Management & Excellence", Vol. 34, No.3–4*.
23. Saferstajn, R. (2007). *Criminalistics: An Introduction to Forensic Science*, New York: Pearson International Edition, Prentice Hall.
24. Simonović, B. (2004). *Kriminalistika*. Kragujevac.

25. Standards for the formulation of evaluative forensic science expert opinion. (2009) *Science and Justice*, 49, 161–164
26. Škulić, M. (2009). *Krivičnoprocesno pravo, opšti deo*. Beograd.
27. Škulić M, Lipovac, K., Žarković, M., Banović, B. (1996). Prilog definisanju pojma uvidaja. *Bezbednost*, 3.
28. Vodinić, V. (1994). Naučni problemi na relaciji dokazni izvor–dokaz–dokazivanje u krivičnom procesnom pravu. *Anali*, 3–4.
29. Žarković M., Kesić T. (2004). Profesionalna policija – zaštitnik ljudskih prava. *Perjanik*, 2, (5).
30. Wecht, C. H., Rago, J. T. (2006). *Forensic Science and Law: Investigative Applications in Criminal, Civil and Family Justice*. Boca Raton, USA: CRC Press, Taylor & Francis.

Summary

Science (forensic) evidences and expert witness' interpretation are important instruments for achieving truth in jurisdiction. Science development enables environment for participation of experts in different science fields in criminal procedure. Also, there is a need for regulation of rules in expert witness' participation in criminal procedure and evaluation of presented science evidences. In this paper we will expose domestic legislation and European quality standards refer to role of expert witness and use of science (forensic) evidences in criminal procedure. It means that we will actualize these problems: determination of concept, role and competence of expert in court procedure, handling with evidences, production of documentation (finding and opinion), presentation and evaluation of science evidences in criminal procedure.

Keywords: science evidence, expert witness, European standards